

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ד

תשע"ד

חספו 494

ברכת עושה מעשה בראשית

"על ההרים, ועל הגבעות, ועל הימים, ועל הנהרות, ועל המדברות, אומר ברוך עושה מעשה בראשית" (משנה, ברכות ט, ב).

ברכת "עושה מעשה בראשית" היא ברכת ההתפעמות ממעשה הבריאה המורכב, המרשים והמרתק של הקב"ה כפי שבא לידי ביטוי בנופים מרשימים ובתופעות טבע ייחודיות. מטרת הברכה היא לבטא את ההכרה שכל תופעות הבריאה הן מעשה ידי ה', ולהביא את האדם להכיר בנפלאות הבורא, לברך ולהודות עליהן.

ברכת "עושה מעשה בראשית" באה לחנך את האדם להתייחס לעולם לא רק כאובייקט, כמשאב זמין המחכה שבני האדם ינצלוהו, אלא כפיקדון בידי האנושות שעליה מוטל התפקיד לשמור עליו ולהבטיח את המשך קיומו.

בתיאור מעשה הבריאה נצטווה האדם בשני סוגים של ציוויים: האחד, "פרו ורבו ומלאו את הארץ, וכבשה" (בראשית א, כח) והשני, "לעבדה ולשמרה" (בראשית ב, טו). כלומר מצד אחד הטבע – הדומם, החי והצומח – מיועד לשרת את האדם ולענות לכל צרכיו, אולם מצד שני מוטלת על האדם האחריות שלא לנצל את הטבע ניצול יתר, אלא לדאוג לטבע ולשמר אותו. ניתן לראות בכך מתן ערך עצמאי למעשה הבריאה, גם מעבר לשירותו של האדם או לסיפוק צרכיו.

ההכרה וההערכה למעשה הבריאה מבוטאת באופן שגרתי בכל יום בתפילת שחרית, "המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יי, כלם בחכמה עשית, מלאה הארץ קנייך". אולם ברכת "עושה מעשה בראשית" נאמרת דווקא במצבים לא שגרתיים שבהם אדם מתרגש מראיית נופים מיוחדים – ים, נהר, הר או גבעה – שאינו מורגל בהם, אף על פי שתופעות הטבע עצמן נמצאות וקיימות באופן קבוע.

על פי אבודרהם,

על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות מברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית כיון שישדון מאז ושבתו של מקום הוא כשמכירין היום דבר שאנו יודעין שהמקום בראו בששת ימי בראשית ועדיין הוא קיים קל וחומר לעושהו שהוא קיים וכתב ה"ר שמשון דדוקא בהרים ובגבעות המשונים וניכרת גבורת הבורא בהן וכן נהרות המשונים כגון פרת וחדקל מברך ברכה זו (אבודרהם השלם שמ"ד).

לכן ברכת "עושה מעשה בראשית" היא ברכת המטיילים הנאמרת כאשר יוצא לטוילים ורואים בהם נופים מרשימים. אולם כאשר מתגוררים בסמוך לנופים מרשימים ומתרגלים אליהם או כאשר חולפים על פני נופים מרשימים שוב ושוב בעת נסיעה שגרתיית ולא מתפעלים מהם – אין מברכים.

הרב יואל בן נון במאמרו "לית אתר פנוי מיניה" מביא מחלוקת לגבי השאלה אם הברכה היא חובה או רשות. לפי הראב"ד (על הרי"ף למסכת ברכות, פרק "הרואה") אין בברכה זו קביעות והיא רשות, שכן היא תלויה בהתרשמותו הסובייקטיבית של המברך. הברכה נאמרת רק על ידי אדם שההתרגשות מהנוף היפה מביאה אותו

לתחושת התפעלות ממעשה הבריאה ולצורך להודות ולברך עליו. לעומת זאת, על פי השולחן ערוך יש חובת ברכה גמורה בשם ומלכות (אורח חיים רכח) ואין היא רשות. עם זאת הוא מצמצם ופוסק (שם, סעיף ג): "ולא על כל הרים וגבעות מברך, אלא דווקא על הרים וגבעות המשונים, וניכרת גבורת הבורא בהם". הרב אליעזר מלמד קובע ש"גם מי שאינו מתרגש מראיית הנופים הללו, כל זמן שראייתם נחשבת מרגשת בעיני רוב הבריות – חייב לברך".

מברכים רק על ימים, אגמים ונהרות שיש בהם מים רבים בכל ימות השנה, אך לא על מקווי מים שהם מעשה ידי אדם או על נהרות שהתוואי שלהם שונה באופן מלאכותי. על אוקיינוס מברכים ברכה מיוחדת: "שעשה את הים הגדול". אם רואים נופים מרשימים מסוגים שונים ביום אחד מברכים מספר פעמים, אך כשרואים כמה נופים יחד מברכים פעם אחת.

קיצור שולחן ערוך (גנצפריד, סימן ס, סעיף ב) מוסיף שיש לברך ברכת "עושה מעשה בראשית" גם על כוכבי שביט, רעידות אדמה, רוחות זעף וברקים. למעשה, על תופעות אלה אפשר לברך גם "שכוחו וגבורתו מלא עולם". הרואה בתופעות אלה בעיקר את ההיבט של נפלאות הבריאה מברך "עושה מעשה בראשית". החש בעיקר את עצמתן המפחידה לעתים של תופעות אלה מברך "שכוחו וגבורתו מלא עולם".

מכיוון שתופעות טבע קבועות בנוף ואילו תחושת ההתפעלות מהן אינה מתמשכת, ככל שראייתן הופכת להרגל נפסק שיש לברך "עושה מעשה בראשית" רק פעם בשלושים יום. תדירות זאת מתבססת על כך שאנו חשים את התחדשות מעגל הבריאה אחת לשלושים יום, עם חידוש הלבנה.

אירוע נוסף שבו מברכים "עושה מעשה בראשית" הוא אירוע נדיר שחל אחת לעשרים ושמונה שנים, עם תחילת המחזור הגדול של השמש, כאשר השמש נמצאת באותו מקום שבו הייתה בעת שנבראה בששת ימי בראשית. מצב זה התרחש לאחרונה בחודש ניסן תשס"ט.

יהי רצון שנפתח את לבנו להתפעם מהטבע וממעשה הבריאה, כפי שביטאה לאה גולדברג בשיר סוף הדרך:

לְמַדְנִי, אֱלֹהֵי, בְּרֵךְ וְהִתְפַּלֵּל
עַל סוּד עֲלֵה קָמֶל, עַל נִגְה פְּרִי בָּשֵׁל,
עַל הַחֲרוּת הַזֹּאת: לְרֵאוֹת, לְחוּשׁ, לְנֶשֶׁם,
לְדַעַת, לְיַחַל, לְהַפְשֵׁל.

לִמַּד אֶת שְׁפֹתַי בְּרָכָה וְשִׁיר הַלֵּל
בְּהִתְחַדֵּשׁ זְמַנְךָ עִם בְּקָר וְעִם לַיִל,
לְבַל יִהְיֶה יוֹמֵי הַיּוֹם כְּתִמּוֹל שְׁלֶשׁוֹם.
לְבַל יִהְיֶה עֲלֵי יוֹמֵי הַרְגֵל.

סימא גרינבוים-גוטמן

מרצה בהתמחות לחינוך חברתי קהילתי

ויקרא – ספר הצמיחה הפנימית

מקים משפחה שהופכת ברבות הימים ל"שבט" גדול המורכב משנים עשר שבטים. כך המשפחה גדלה וגדלה. לאחר יציאת מצרים, עם קבלת התורה, המשפחה הופכת לעם, וכעת, לאחר הבנייה ה"פיזית" של העם יש להתעסק ברובד הפנימי יותר של עם ישראל. זה העיסוק המופיע בספר ויקרא, העיסוק במהות. הלימוד בספר ויקרא מקדש ומטהר את הנפש. בספר זה יש התעסקות רבה בדרך להיות קשורים לה' יתברך, ולמעשה אנו נחשפים כאן לדרך חיים אצילית המעמידה אותנו "נוכח פני ה'".

לנו, הדור הצעיר בארץ ישראל, ניתנה המשימה של בניין התוכן של החיים בארץ ישראל.

לרבים מבני הדור הצעיר המשימה קשה. הם רוצים להציב יעדים ולראות את התוצאות בעיניים. כשעוסקים ברבדים רוחניים התוצאות הן אטיות יותר ונראות פחות מאשר כשמציבים יעד גשמי. אך למרות הקושי הרב ברור לכולנו שיש לעסוק במשימה זו ולדאוג כמה שיותר למשימה הרוחנית העומדת בפנינו.

הבחירה שלנו – הסטודנטיות – ללמוד במכללה לחינוך ובעזרת ה' גם לעסוק בזה, מעידה על ההבנה העמוקה שיש לדאוג לרובד העמוק והפנימי של עם ישראל, לחינוך הדור הצעיר שבעזרת ה' ברבות הימים יהיה הדור שיוביל את עם ישראל. לכולנו ברור שהמשימה העומדת לפנינו היא לא פשוטה כלל, ויותר מכך, היא מלאה בקשיים ובאתגרים, אך יחד עם זאת ברור לכולנו שאם ברצוננו לפעול למען מטרת הדור – המשימה היא לדאוג לתוכן, לפנימיות.

בעזרת ה' שנוכח לזכור תמיד שאנו שליחים של ה' יתברך ופועלים למען פנימיות עמוקה וקדושה יותר במובן הפרטי והכללי.

צופיה ליפשיץ

סטודנטית בהתמחויות למתמטיקה

ולחינוך חברתי קהילתי

ספר ויקרא הוא ספר שכל עניינו הוא קודש ופנימיות. כמעט כולו עוסק בקדשים ובטהרות, אנו מוצאים בו את דיני טומאה וטהרה, דיני מאכלות אסורים, עריות וכיוצא בזה.

נתבונן במהות החיים של עם ישראל הבנויים רבדים רבדים המורכבים מרבדים חיצוניים יותר ורבדים פנימיים יותר. למעשה ספר ויקרא שהוא ספר עליון ונשגב ביותר העוסק ברבדים היותר פנימיים של החיים של עם ישראל.

אפשר להקביל את עניינו ספר ויקרא למטרת הדור שלנו, כאשר הכוונה היא לדור שלאחר דור המייסדים.

כאשר הסבים שלנו הגיעו לארץ ישראל הם פגשו ארץ שוממה אשר הפיתוח שלה נמצא בחיתוליו, ומיד הבינו שעליהם לעסוק בבניין הפיזי של ארץ ישראל. ברוך ה' הם פיתחו, הקימו, בנו והפריחו את ארץ ישראל, וכיום ארץ ישראל פורחת, יפה ומפותחת. תמיד אפשר להמשיך ולעסוק בכך, אך לכולנו ברור שהמשימה שעמדה בפני הדורות הקודמים בוצעה ברובה.

לעומת זאת היום, אנו הדור הצעיר שנוול לתוך המציאות של מדינת ישראל, תקומה והתיישבות, עומדים מול עצמנו ושואלים מה המשימה שלנו בימים אלו לאור מצבו הנוכחי של עם ישראל. אנו מבינים שיש לנו משימה שהיא פנימית יותר ונוגעת ברבדים העמוקים יותר של עם ישראל ושל החיים היהודיים. למעשה יש כאן מעבר מהתעסקות בחומר (שיש בו כמובן צורך והכרח, במיוחד כאשר מדובר בארץ ישראל) להתעסקות ברוח (שגם בה יש כמובן צורך והכרח, שהרי אם לא כך אנחנו כמו גוף ללא נשמה).

ניתן לראות את המהלך הנ"ל גם בספר ויקרא ביחס לחומשים הקודמים בראשית ושמות. חומשים אלה עוסקים בבנייה ה"טכנית" כביכול של עם ישראל, הבנייה ה"חיצונית". בספרים בראשית ושמות אנו פוגשים את אברהם שמבין שיש משהו אחר, שיש בורא לעולם. ואברהם

במעגלי העם היהודי

עליית ברית המועצות

הידיעות על רדיפת היהודים בברית המועצות בשנות השישים עוררו קהילות יהודיות רבות לפתוח במאבק על פתיחת שערי ברית המועצות ליציאת יהודים. בשנת 1969 קראה ראש הממשלה גולדה מאיר בכנסת מכתב של שמונה עשרה משפחות יהודיות מגרוזיה שביקשו לעלות לישראל ובכך העלתה את הנושא לסדר היום הציבורי. גם נציגים ישראלים באו"ם העלו את סוגיית יהודי ברית המועצות, וארגונים ציבוריים שונים בישראל ובתפוצות פנו למוסדות ולארגונים בין-לאומיים בקריאה לפעול בנדון. עצרות רבות והפגנות המוניות התקיימו בארץ ואף בצרפת, בבריטניה ובארצות הברית, תחת הכותרת "שלח את עמי". כפועל יוצא ללחצים אלו ומשיקולים כלכליים ופוליטיים החלה להשתנות מדיניות ברית המועצות לגבי הגירת יהודים מתוכה. בשנת 1971 חלה נקודת מפנה שאפשרה עלייה של כ-78,500 עולים עד סוף שנת 1973. מאמצע שנות השבעים רבים מהיהודים שהיגרו מברית המועצות העדיפו לפנות לארצות אחרות ולא לישראל. העולים שהגיעו לארץ נקלטו בחברה בלא זעזועים רבים, שכן ההיערכות לקראת קליטתם הייתה טובה מהיערכות המדינה בשנות החמישים הן בשל הפקת לקחים הן בשל מציאות שונה. העלייה מברית המועצות בשנות השבעים הותירה ללא ספק את רישומה בחברה הישראלית בשל ייחודה התרבותי והיקפה. גל העלייה השני החל בשנת 1989 לאחר קריסת המשטר הקומוניסטי בברית המועצות. עד שנת 1997 עלו כ-700,000 עולים לישראל. בעקבות לחץ ישראלי חדלה ארצות הברית להעניק זכויות פליטים למהגרים מברית המועצות בעלי אשרת כניסה לישראל, ועלייה זו הפכה בחלקה להיות "הגירה לכודה". העלייה שהגיעה הייתה מגוונת מאוד באזורי המוצא של העולים שבאו מרפובליקות בעלות הבדלים תרבותיים ורמות פיתוח שונות וניכרו ביניהם הבדלים בתכונות התעסוקתיות וההשכלתיות השונות. נוסף על הבדלים אלו בולטת כמות לא מבוטלת של עולים לא יהודיים שעלייתם התאפשרה מתוקף חוק השבות, עובדה שלימים הציבה את אחד האתגרים המורכבים בנושא הגיור.

מקורות

אוסטרופ רפי, "אומר לצפון תני עליית יהודי ברית המועצות ובעיות הגיור – סיכום כמעט 20 שנה אחרי", בתוך: אריאל עזריאל (עורך). צהר 30 (תשס"ז), עמ' 61-66.

סירקין משה ואלעזר לשם (עורכים). דיוקנה של עלייה תהליך קליטתם של עולי ברית המועצות לשעבר, 1990-1995, מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ח.

הכהן דבורה, "עולים ועלייה", בתוך: צמרת צבי ויבלונקה חנה (עורכים), העשור השלישי תשכ"ח-תשל"ח, יד בן צבי, ירושלים 2008, עמ' 303-317.

אמדע אור וסמדר בן-אשר, המוכר והזר ייצוגיים חברתיים בקבוצות בישראל, מכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון, 2007, עמ' 122-152.